

Het zou evenwel vermetel zijn een precieze datum te willen toekennen aan dit beeld. Het zou moeilijk zijn te bepalen voor welk doel het bestemd was. Betreft het een veldteken, een fragment van een decoratieve groep? Een analoog beeldje, eveneens in een zeer relatieve staat van ongeschondenheid, werd een dertigtal jaren geleden gevonden in Ieper, wanneer werken uitgevoerd werden aan de kelders van de Hallen.

Cf. H. Van Duyse, *Catalogue des objets d'art et antiquités... collection Minard* (Gent, 1883), pp. 30-31 (met fototypie).

VAN ALLE MARKTEN THUIS

Deel X. DE AARDAPPELMARKT

Het Sluizeken

Het "Memorieboek der stad Gent" (1563) (1) vertelt ons dat er toen voor het eerst "op 't Sluseken ghehouden was den eersten maerctdach van alle manieren (soorten) van grane, alle weken eens, gheuoempt den Zeeuschen Aert". Deze aanlegplaats had zijn naam te danken aan de vele scheepjes uit Zeeuws-Vlaanderen, die dank zij het graven van de Nieuwe Sasse Vaart (2) van 1547 tot 1561 nu heel gemakkelijk de stad konden bereiken en aanleggen aan de voorziene "aerd" of aarden aanlegplaats. Daar was ook de terminus, want hoewel het Meerhemvaardeken en de Schipgracht in verbinding stonden met de Leie (in het midden van de Oudburg) was daar een balksluis, een sluisval of "schof" (schuif), wat de doorvaart van schepen niet toeliet wegens het niveauverschil van beide waterlopen. Vandaar ook de naam : "Sluizeken" (3).

Eigenlijk was het einde van de Schipgracht een soort dok, gelegen tussen de Sluizekensbrug en de Sleutelkensbrug. Via een aantal brede watertrappen konden de schepen rechtstreeks op de "Zeeuschen Aert" gelost worden. De aanwezigheid van een kraan zoals aan de Lievekom of de Kraanlei en een "wippe" zoals aan de Agnetebrug is niet bekend. Wel was er een Vrije Schipper die er de functie van kaaimeester uitoefende. Dit bewijst dat de handel er vrij belangrijk was. Het Meerhemkanaal (fig. 1) was ten andere een van de weinige waterlopen binnen Gent, die voorzien was van kaaimuren met talrijke watertrappen, wat drukke havenactiviteiten bevorderde. Wat nu het pleintje zelf betrof : tot het begin van deze eeuw prijkte een monumentale gietijzeren pomp in het midden van het Sluizeken. (Fig. 2). In de Middeleeuwen heette het driehoekig pleintje "Tussen Poorten" omdat

Fig. 1. Het Meerhemvaardeken of Schipgracht omstreeks 1900. Het steegje rechts bestaat nog en geeft uit op een "citeetje". Het heeft geen naam. Om te situeren : de foto werd genomen op het Halsbrekersbrugsken. De toren hoort bij de stadsschool van de Sleepstraat. Het scheepje is geladen met fasselhout of brandhout, gewoonlijk sparhout bestaande uit drie gekloven stukken met bandwissen samengebonden (< Fr. : fascicule of bundel) dat voornamelijk door bakkers gebruikt werd. Dit is ook hier het geval. Het schuitje ligt afgemeerd aan de achterkant van de bakkerij recht over de kerk van het Heilig Kerst in de Sleepstraat. (Prentkaart Albert Sugg serie 1N 106 Gand, Quai du Marais. Verzameling E. Levis) (10).

het gelegen was tussen drie stadspoorten : de Schaaapbrugpoort, de Waterpoort en de Grauwpoort. Wat nogmaals de belangrijkheid van het Sluizenken onderlijnt is het feit dat er in 1837 één van de vier (!) brievenbussen geplaatst werden die Gent rijk was. De bus werd twee maal daags gelicht : om 10 uur 's morgens en om 9 uur 's avonds (4).

J.J. Steyaert schrijft "dat veele diversche graenen arriveerden van Zeeland over het Sas (van Gent) ende de nieuwe vaert (Sassevaart) binnen deze stede up 't Sluseken ter vente ghesteld ende vercocht mogten worden (5). Geruime tijd zagen wij er nog markt houden van boekweit, en daerom noemde men deze plaets ook "de kleine boekweitmarkt". Sedert het verleden jaar (1856) worden er elken morgen aardappelen te koop gesteld" (6). Verder zijn er nog gegevens die spreken over gezouten huiden, hooi, stro en voeder.

De "Dubbele wegwijzer der stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen" van 1905 vermeldt nog steeds :

"AARDAPPELMARKT.

Alle dagen eene markt voor den verkoop van aardappelen.

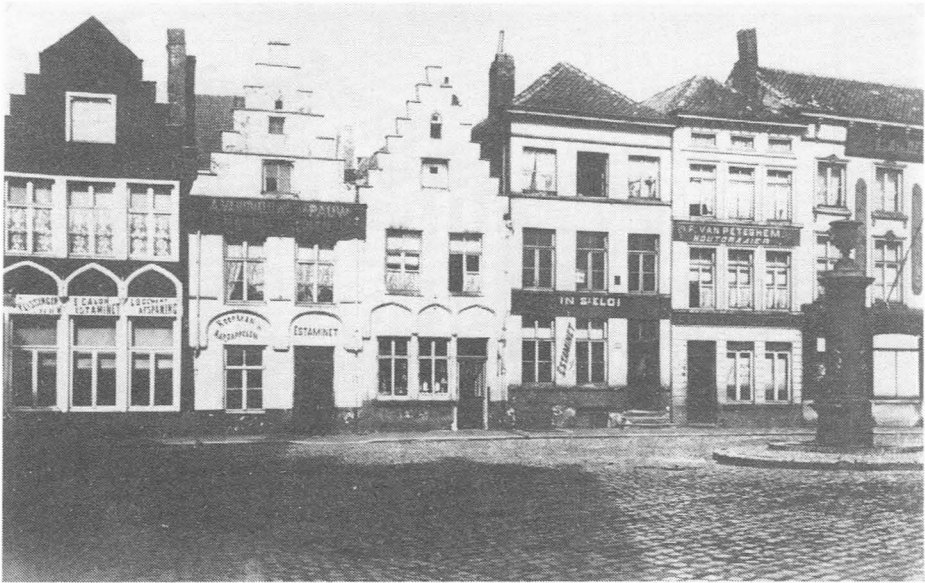

Fig. 2. Het Sluizeken gezien van op de hoek van de Oudburg en de Sluizekenstraat. De monumentale pomp diende voornamelijk tot het laven van de trekpaarden. Dat niet alleen zij dorst hadden, blijkt uit de vele cafés. Links heeft men de afspanning-estaminet-logement "Vlissingen" bij E. Calon. Daarnaast houdt A. Van Gheluwe-De Pauw een handel in kolen. Tevens is hij koopman in aardappelen en houdt hij estaminet. Van cumul gesproken! Het derde trapgevelhuisje is een winkeltje. Aan de laadvensters en de opening voor de katrolbalk is nog te zien dat de zolders van deze huizen als stapelplaats of "aert-huys" dienst gedaan hebben. Voor estaminet "In St.-Eloi" moest men drie "tertses op". In het volgende huis was de zaak van houtdraaier F. Van Peteghem en café "In 't Brouwershuis" bij L. Vandensande. Naast het huis rechts is nu de grote ijzerwarenaak. Uiterst links, buiten beeld, was de Sluizekenkaai met het Sluizeken-dok en de sluis of "'t schof".
(Verzameling Hugo Collumbien).

Zij wordt gehouden op het Sluizeken; zij begint om 3 1/2 uur en eindigt om 11 uur 's morgens."

VAN 'T EEN NAAR 'T ANDER

Het Sluizeken was niet de enige plaats waar aardappelen verhandeld werden. In de 18e eeuw was er aardappelmarkt op het St.-Veerleplein. In 1799 verhuisde men naar de Kouter. In 1827 naar de Walmeere of Koophandelsplein en met de aanvang van de bouwwerken aan het Justitiepaleis naar de Graslei. (Fig. 3) Nadien naar de Arteveldeplaats of St.-Annapplein. We laten weer Steyaert aan het woord :

"Alvorens de Arteveldeplaats te verlaten, moeten wij nog melden dat er

nu aardappelenmarkt wordt gehouden. Doch men heeft bemerkt dat er zelden groote hoeveelheden werden te koop gesteld : omdat onze landbouwers, dewyl zy voordeeliger te huis verkoopen in plaets van die eetwaer des Vrydags of Woensdags ter markt te plaetsen, die op andere dagen in stad brengen, om ze aen burgers of voortverkopers te leveren. Ziehier de opgave der hoeveelheden en den middenprys waerop de aardappelen gedurende het jaer 1855 te Gent per hectoliter zyn verkocht.”

WANNEER	VERKOCHTE HOEVEELHEID	MIDDENPRYS.
January	111 hectol.	Fr. 10-82
February	6 "	" 10-41
Maert	172 "	" 11-12
April	194 "	" 12-25
Mei	185 "	" 12-00
Juny	152 "	" 12-38
July	19 "	" 10-02
Augustus	186 "	" 7-60
September	246 "	" 9-12
October	388 "	" 8-71
November	485 "	" 8-59
December	139 "	" 8-41
Total voor het geheele jaer	2,283 hectol.	Fr. 10-12

Omstreeks 1857 kwam daar nog de Kalvermarkt bij. In 1890 en 1896 heeft men het alleen nog over het Sluizeken.

In 1938 werd de “petatermort in ’t groot” gehouden voor de sacristie van de St.-Jacobskerk, telkens tot 30 september. Elk jaar werd door de gemeenteraad de begindatum van de markt opnieuw vastgesteld. De rest van het jaar werden de aardappels verkocht op de vroegmarkt voor groenten.

UIT DEN TIJD VAN DE BLEKE BLAUWE PETATERS

Als men sprak over een tijd die men zich niet zo goed meer herinnerde zei men : “Dat es uit den tijd van de bleke blauwe petaters”. Uit die tijd dateren de hiernavolgende zegswijzen in verband met “patat, pataat” of “petater” (7), zoals men een aardappel in het Gents noemt.

Wie “in de patatten zit” is met een of ander mislukt. Iemand is “zo zat of ne patat” of “hij es patat”. Als men dan zijn zat bakkes niet kon toe houden

DEN
ZEEUSCHEN AERT.

I En anderen wort van weghen als vooren gheordonneert ten eenen jeshelick, die t'aengaet, respectivelijck te schtervoighen, ende onderhouden de Pointen ende Artikelen certijts gheslutaer op het Ruck vanden Zeeuschen Aert, die men onderhoudt op het Sluycken: TE WETEN.

I. ERST, dat alle soorten van Graenen van buyten inticommende ter vente gheslert ende ghebrocht sullen moghen worden, op den voorseyden Zeeuschen Aert ter oude gheslumeerde plaets, van 's Vrydaghs 's morghens met het luyden vande Werck-clocke, totten thien uren voor den Noene, ende niet langher, op peyne van by de ghone den selven tijdt excederende, te verbeuren de boete van elken scheelighen groosen van elcken Sack die aldaer open sal ghevoonden worden.

II. Oorts dat gheen Graen-vercoopere en sal vermoghen sijn goet te loven, vercoopen, noch sijn Sacken t'ontbinden, t en sy de selve al-vooren by den Schepe ghebrocht, ende op t'voorseyde Sluycken ter vente gheslert sijnde ter ure al-vooren, op de boete van dry ponden par.

III. Ende sal de ghone sijn goet ter selve Markt niet vercocht hebbende, ghehanden sijn 'velere te doen voeren op de Coore-markt deser Stede, omme aldaer vercocht te worden, op de verbeurt van 't Graen, ende x. schel. grooten van elcken Sack, ende sal voorts hem regulieren naer d'Ordonnantie vande selve Coore-markt.

IV. Verbiidende alle Voor-coopers, Backers, ende Brauwere op den voorseyden Zeeuschen Aert eenigherhande Graenen hart, ofte murve te coopen, ofte doen coopen iustelijck noch indreijckelijck, op de boete van twelfligh ponden par, verbeurt van 't Graen, ende voorts ter arbitraire correctie van Schiepenen, gheslertvortt ronde ende plat Sack, ende dat oock aende Brauwere deser Stede aldaer ghepermittert wordt murve Graenen te coopen een ure naer het luyden vande Werck-clocke, soo inden Winter als inden Sommer, alles by provise ende tot weder-coopen.

XXI. Ende alsoo diverse clachten ende doliantien ghe doen sijn geweest by zentige Calleijen van Landtslieden, woonende ten platten Landen, buyten ende in het ronde deser Stede, vande groote ongheregheligheden dieder d'ghelijckx ghebeuren by de Brauwere, Backers, Vleeschauwere, ende Quocentere, in het coopen ende betalen vande Graenen ende Beellen, die alle Markt-dighen op den Aert, ende Beelle-markt by de voornemde Landtslieden vercocht, ende by de Brauwere, Backers, Quocentere ende Vleeschauwere ghecocht worden, doende de selve Brauwere, Backers, Quocentere, ende Vleeschauwere, de selve hatrelicke ghecochte Graenen, ende Beellen draghen ende dragen t'haerhoer buyse, alwaer sy de voorseyde Landtslieden in betalighe ghevee onghereghelichteit, ende oock ten hoegheren preise als toegelaten werde by de Placcaten van Synre Majesteit tot groote infractie van het selve. Omme waer-inne te voornene ende te voorkomen dat d'aldanighe abyfen ofte ongheregheligheden in toecommende niet meer en wort den ghecommittreert in vlijpendontie vande voorseyde Placcaten.

XXII. SOO IST, darren van Hoere ende Wets weghen ordonneert dat van nu voorts alle de Backers, Brauwere, Quocentere en Vleeschauwere, coopen ten Aerde, ende op de Beelle-markt, eenighe Graenen, ofte Beellen, daer van de betalighe promptelicken ten voorseyden Aerde ende Beelle-markt, aende Landtslieden sullen moeten doen in goeden ghepermittert'om Gheslert op de Markt voor het weeren van het goode Gheslert, ende ten gheenen hoegheren preise dan by Placcate van synre Majesteit ghepermittert en wort. Verbiidende voorts aende voornemde Backers, Brauwere, Quocentere, ende Vleeschauwere wel ende expresselicken de voorseyde handelinge te doene t'haerhoer respectieve buyse, op peyne van contracte doende te verbeurt eenre boete van vijf en-twintigh Guldens.

De ghesluttert sijn conserve van Decree ende Weth met Geympette naer d'collupate den 13. November 1676. D'ij inge ontretrecht
Schalisen de Cock.

AERDAPPELEN-MERKT.

Burgemeester en Schepenen der stad Gent.

Overwegende dat by gevolg der bouwing van een Paleys van Justicie op het Recoletten pleyn, de Aerdappelen-merkt aldaer niet meer kan gehouden worden,

BESLUYTEN :

De Aerdappelen-merkt zal, te rekenen met den 4 Mey anstaende, gehouden worden op de Gras-leye.

Het tegenwoordig besluit zal aengeplakt worden ter gewoone plaetsen.

Gedaen in zitting dezen 23 April 1836.

VAN CROMBRUGGHE.

Ter ordonnantie, den Secretaris,

ROTTIER.

Gent, by de Woluwe L. DE BUNSEIER BRAECKMAN, Stads-druker, Koore-ort.

Fig. 3. De aardappelmarkt verhuist nog maar eens. Nu van het "Recolettenpleyn" naar de "Gras-Ley". (Stadsarchief Gent. Reeks Q 3).

Fig. 4. Op 13 november 1676 vaardigden de "Heeren ende Wet" van Gent de nevenstaande "Pointen ende Artikelen" uit "op het stuck vanden Zeeuschen Aert". (Universiteitsbibliotheek Gent. Fonds Vliegende Bladen I, "Marchés").

D O F F I C E.

EER ENDE WETH DER STADT
GENDT geïnformeert zynde dat de Landts-lieden, die met hunne Graenen ende Boequyt naer den Zeeuschen-Aert gedefineert om aldaer verkocht te worden, de welke buyten de ordinaire Merckt-dagen langft de mudepoorte binnen dese Stadt komen, in plaetse van de selve directelyk te bewegen ende te huyten op het Sluytken in het ordinaire Aert-huys, bewoont worden te by *Livinus Vlegels*, ghuylk ende opgefet worden soo in Borgers huyten als in de Herbergen oantrent ende op den weg van het voorfeyde Sluytken staende, waer door den Lepel, Meter, Plaets-geldt, soo wel als den Aert-huys-houder, ende wel naementlyk het publicq merkelyk geprejudicieert wort; SOO IST dat Heer ende Weth voornoemt om daer in te voorzien by Amptlie van den Regelt ten Aerde ten aenien van den Zeeuschen-Aert, Ordonneren aen ieder een komende met Graenen binnen dese Stadt, te zy tofschepe ofte met waegens (buyten d'ordinaire merckt-dagen) ende gedefineert om op de selve merckt-dagen op den Zeeuschen Aert ter gefelde ure verkocht te worden, zullen moeten directelyk getranpoteert ende gelyt worden in het Aert-huys, op pene dat de gone contrarie doende voor ieder contraventie incurren zullen eene boete van dry Carolus Guildens, te verdeelen in conformiteyt van de Concessie Caroline; ende op dat niemant en pre-texere cause van ignorantie, zal dese naer Publicatie geaffixeert worden. Actum in t' Collegie dea 4. Octobre 1756. Ondt. ALBERTUS GOEMAN.

In vóórde in handen van Men Edele Heere der Hoog-Grachten derre Stadt. Alaan in t' Collegie den 3. October 1756. Ondt. ALBERTUS GOEMAN.
Die naer d'ordinaire Merckt-dagen te by Men Edele Heere der Hoog-Grachten derre Stadt ende den 4. October 1756. Alaan in t' Collegie derre Stadt ende den 4. October 1756. Ondt. J. J. DE BOECK.
Van Publicatie naer Transpoteert naer Colman. Alaan in t' Collegie den 6. October 1756. Ondt. ALBERTUS GOEMAN.

Gepubliceert by 1756/57 van Heer ende Weth met Transpoteert naer Colman. Ordonnantie de 4. October 1756. Ondt. J. J. DE BOECK.

Tot GENDT, by JAN MEYER, Groenoven staats-Drucker, op d'Hoog-poorte in t' gekroone Straete.

Fig. 5. Ordonnantie van 4 oktober 1756 die handelaren in “graenen ende boequyt” die voor verkoop op den “Zeeuschen Aert” bestemt waren, verplicht hun goederen buiten de marktdagen op te slaan in het “ordinaire Aert-huys” op het “Sluseken” bij Livinus Vlegels op straf van “dry Carolus Guildens” boete.

(Universiteitsbibliotheek Gent. Fonds Vliegende Bladen I, “Marchés”).

ter-la frietkerre” waar men “petater-la-friet” kon kopen die gebakken was in “petater-la-frietvet”. Daarvoor moest men eerst de “petaterpelle” er af doen of de “petaters jassen” met “ne petaterschelder”. En wie heeft er nooit gehoord van “taatsespap”, een mengeling van “gestampde petaters” met karnemelk? Daar kon je van eten tot je een “taatsesmuile” had (bol-rond gezicht).

Aardappelen waren sinds het midden van de 18e eeuw een vrij democratisch voedsel. Men at “droge petaters, gestampde petaters, petaters mee vierwerk (ajuiusaus), petaters mee petaters (hard gekookte eieren), petaters mee pellen, kazakken of stijve kleppe (gekookte aardappelen in de pel)”. Ze waren voor een (aard)appel en een ei te koop. Heel wat gezegden

kon men licht aan “ne pataat, ne petater of een petateringe” gera-ken, wat niet zo best was, want een rammeling was nooit welkom. Had er iemand “vijftig pataaten” moeten geven voor een nieuwe hoed, dan was dat vet betaald, want vijftig frank was vroeger niet weinig en wie “ne petaterneuze had”, mocht zich verheugen over een welgescha-pen reukorgaan.

Waren de aardappelen goed ge-lukt, dan had men een goed “peta-terjaar”. Petaters kocht men bij een “petatermarchand” of een “pe-taterkoopman”. Men bewaarde ze in een “petaterbak”. Wou men er “petaterblomme” van maken, dan moest men ze raspen en in water zetten. Daarvan kon men ook “pe-tatersiroop” maken of lekkere “pe-taterbeschuut” bakken. Dit was een soort beschuit gemaakt van “petaterblomme” met wit suiker, geslagen eieren, op papier of op de plaat gebakken.

Een “petaterbeschuutse” daarente-gen was een vriendelijk meisje, soms ook een lief of een minnares en daar betaal men daar weer liever niet in.

Verder kende men nog een “peta-ter-la frietkerre” waar men “petater-la-friet” kon kopen die gebakken was in “petater-la-frietvet”. Daarvoor moest men eerst de “petaterpelle” er af doen of de “petaters jassen” met “ne petaterschelder”. En wie heeft er nooit gehoord van “taatsespap”, een mengeling van “gestampde petaters” met karnemelk? Daar kon je van eten tot je een “taatsesmuile” had (bol-rond gezicht).

met “petater” slaan op de geringe waarde van deze groente. Zo zei men : “trouwen voor petaters”. Wie tegen een te lage prijs een loteling (8) ver-ving, was “opgegaan voor ne zak petaters”.

Als iemand stierf hoorde men wel eens zeggen : “nog ene die geen petaters niet meer zal eten”, of “hij es naar petaterland”.

Wanneer men van zeer weinig moest leven, at men “petaters met zoekt-de-visch”.

Kinderen of “kleine petaterkes” speelden vroeger soms met een “petater-pistool”. Dat was een speeltuig gemaakt van een pennestok waarmee men stukjes rauwe aardappel wegschoot. Als volksspel was “petaterkoers” populair (9).

Wie nu denkt dat het al gedaan is, heeft het mis. Hij moet nog een beetje geduld hebben, “de petaters zijn nog niet gebraden”. Wanneer men onderweg verscheidene zwangere vrouwen tegen gekomen was, zei men : “De petaters zijn goed gelukt!”. Moest men een plasje maken, dan “ging men zijn petaters afgieten”. En wat te denken van deze tekst uit 1797 van Vader Gys (2, 125)? :

“Omdat ik mij niet meer in perykel wil stellen van de petaters van mijn gat geschoten te worden.”

Op de vraag : “Wat is er t’ eten?”, antwoordde men schertsend : “Petaters mee pellen!”. Waarop als wederwoord volgde : “Die dat eet, die gaat naar d’helle!”. Een Gentse sloeber dierf op de vraag : “Wat is er t’ eten?” al eens antwoorden : “Petaters mee scheten!” of “stront mee irreweten!” (erw-ten).

Wie daardoor misnoegd is en mij “petaters mee zure sjsse” of “petaters mee schellekens” wil voorzetten, die mij “ne vieze vuile petater” vindt, daar zeg ik “een petaterhoofd” of domoor tegen, want die kent zijn Gents niet. “Waar dat ons Heere toch allemaal zijn petaters laat voor groeien...”

Eddy LEVIS

NOTA’S

- (1) Uitgegeven door de Vlaemsche Bibliophilen, 2 september 1563 tijdens het scheidend van Monseigneur Nicolas Triest.
- (2) Thans kanaal van Terneuzen.
- (3) Zie G. T. julinummer 1987, foto’s p. 218.
- (4) Zie “Gids voor oud Gent” door Guydo Deseyn p. 495-496.
- (5) Hier wordt weer het Memorieboek van 1563 geciteerd.
- (6) J.J. Steyaert : “Volledige beschrijving van Gent...” 1857, p. 284.
- (7) pataat : < Sp. meelachtige wortelknol van de Cassave *Ipomoea batata*; vroeger sprak men niet alleen over “aerdt-appel” maar ook soms over “aerdt-peer, zeugebrood of varkensbrood”.

- (8) Hij die zich bij de militieloting door het trekken van een "slecht" nummer bij het leger had laten inlijven. (Afgeschaft in 1910).
- (9) Petaterkoers : loopkoers met een aardappel op een soeplepel?
Ook Lievevrouw-Coopman geeft in "Spelen mijner jeugd" geen uitsluitel over dit loopspel. Wie helpt ons verder?
- (10) De basisinformatie is ontleend aan "Gent in oude prentkaarten" van A. Verbeke en J. De Cavele, p. 34.

BRONNEN

- Frans De Potter, "Gent van de Oudste tijden tot heden" - 1882-1902.
- J.J. Steyaert, "Volledige beschrijving van Gent..." - 1857.
- Dr. Victor Fris, "Oude straatnamen van Gent" - 1925.
- Lodewijk Lievevrouw-Coopman, "Gents Woordenboek" - Gent 1974.
- Fonds Vliegende Bladen, "Marchés" (Rijksuniversiteit Gent).
- "De Markt" - M.I.A.T. - 1988.
- A. Verbeke en J. Decavele, "Gent in Oude prentkaarten" - 1979.
- Guido Deseyn, "Gids voor oud Gent" - 1984.
- Alfons Van Werveke, "De aardappel als volksvoedingsmiddel in Vlaanderen" uit : "Gedenkbladen uit het leven onzer voorouders" - Gent 1936.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE GENTSE BRUGGEN (Vervolg)

DE COUPURE

In dit hoofdstuk zullen achtereenvolgens de volgende bruggen behandeld worden : St.-Agnetebrug, Hospitaalbrug, Rozemarijnbrug, Ex-Rasphuisbrug, Contributiebrug, Bargiebrug, Groendreefbrug, Guislainbrug.

Bij het graven van de Coupure (1751-1753) werden niet alleen vier bruggen gebouwd doch men brak ook talrijke verouderde, vaste bruggen af welke over de Leie lagen, en verving ze door draaibruggen. Nu konden zeeschepen vanuit de Brugse Vaart, langs Coupure en Leie, de havenplaatsen aan de Predikherenlei en de Graslei bereiken en via de bocht van de Leie het noordelijk gedeelte van de stad aan de Visserij-Coupure (ook wel Rommelwater genoemd) aanleggen.

Voor het bedienen van de talrijke nieuwe draaibruggen was er een bijzondere regeling voorzien : de uitbating ervan werd in pacht gegeven. De bruggenhouder was verplicht het "Reglement over de pachters van draaibrug-